

Bojan Dekleva

REKREATIVNA UPORABA DROG

POMEN TERMINA

Izraz »rekreativna uporaba drog« se je začel pogosteje uporabljati v 90. letih. Izraz »rekreativno« se v *splošnem* uporablja v zvezi s športnimi in podobnimi pristočasovnimi dejavnostmi (npr. v zvezi »rekreativno smučanje«), kjer pomeni, da gre za neintenzivno in manj zahtevno, čeprav lahko razmerna kontinuirano in pogosto dejavnost, ki pa je posamezniku predvsem v užitek in zadovoljstvo in ga »re-kreira«, to je, ponovno naredi sposobnega oz. usposobi za uspešno delovanje v polju ne-prostega, torej obveznega, delovnega časa. Podoben izraz (ki pa se sicer ne uporablja v zvezi z drogami) je »amatersko«, ki pomeni, da se s čim ukvarjamo neobvezno in nepoklicno, čeprav lahko kljub temu (morda pa prav zato) zelo poznavalsko in z veliko mero osebnega zadovoljstva in izpolnitve.

V zadnjih letih smo začeli uporabljati sintagmo »rekreativna uporaba drog« na način, ki nakazuje več kot samo označitev ravni pogostosti uporabe drog, namreč, redke uporabe drog v majhnih količinah. Ta izraz se sedaj nanaša na kvalitativno drugačen vzorec uporabe drog (kako, kdaj, kaj, kdo, kje), na drugačen socialno-ekonomsko-kulturno-političen kontekst uporabe ter tudi na drugačno teoretsko razlago narave take uporabe drog.

Izraz »rekreativna uporaba drog« se praviloma nanaša na značilen šopek plesnih (ali, kot jim tudi pravijo, dizajniranih ali sintetičnih) drog, med katere štejejo zlasti marihuano, LSD, amfetamine, ekstazi, halucinogene (»magične«, »nore«) gobe in še druge, t. i. »pametne« (*smart*), farmacevtske

in »naravne« droge. Tisto, kar vse te droge družijo, pa ni v prvi vrsti njihova kemična struktura ali farmakološko delovanje, temveč je bolj način in vzorec njihove uporabe ter specifični kulturni kontekst, ki jih osmišlja.

Na empirični ravni se pojav novega vzorca uporabe drog kaže v nekaterih značilnih trendih. V kvantitativnem smislu gre za trend rasti števila mladih ljudi, ki so bodisi že imeli izkušnje z ilegalnimi drogami ali načrtujejo, da jih bodo poskusili, ali pa se jim to vsaj zdi povsem mogoče in verjetno. S podobnimi trendi pojasnjujejo povečano stopnjo osebnega sprejemanja uporabe drog, spreminjanje ocen o škodljivosti uporabe drog v smeri večje tolerantnosti, povečano tolerantnost do uporabe ilegalnih drog med vrstniki in višje ocene o pogostosti uporabe drog med vrstniki. V kvalitativnem smislu pa gre za množično uveljavitev novih zvrsti glasbe in novih vzorcev preživljanja prostega časa (predvsem tehno, haus, reyv in podobne zvrsti glasbe ter vzorec obiskovanja plesnih prireditev ob koncu tedna) ter za nov, bolj tehnično instrumentalen in pragmatški ter manj z moralo obtežen odnos do »dobrine zabave«.

NARAVA NOVEGA VZORCA

IN SOCIALNI KONTEKST UPORABE DROG

Calafat in sodalavci (1998) ob nastajanju novega množičnega vzorca odnosa do zabave in uporabe drog govorijo o drugačni sociološki realnosti in drugačnih socialnih reprezentacijah (termin je razvil in vpeljal francoski socialni psiholog Moscovici), J.

Beck (1993) govori o drugačnih socialnih svetovih, Parker (1998, povzemajoč U. Becka) pa opisuje značilnosti postmoderne dobe kot kvalitativno drugačnega okvira odraščanja mladih ljudi in tudi njihove uporabe drog.

Značilno za vse omenjene avtorje je, da tovrstne, to je, rekreativne uporabe drog kot množičnega pojava ne razlagajo več predvsem s psihološkimi in psihiatričnimi koncepti individualne patologije niti s sociološkimi koncepti subkulturne odklon-skosti, temveč s sklicevanjem na nove kulturne in najsplošnejše normativne vsebine in izhodišča sodobnih družb.

Po mnenju Calafata in sodelavcev (1998) so za novo sociološko realnost uporabe drog, ki se razlikuje od realnosti tradicionalne uporabe drog (zlasti heroína), pomembne naslednje značilnosti:

- drugačen videz drog, predvsem v obliki tablet ali kapsul,
- sofisticiranost/modernost novih drog,
- enostavnost njihove proizvodnje,
- praktičnost njihove uporabe,
- nizka cena,
- malo negativnih in nezaželenih stranskih učinkov,
- prilagojenost rekreativni uporabi.

Po mnenju drugih (Synthetic drugs..., 1988) spremljajo plesne droge, zlasti eksta-zi, socialne reprezentacije »varne droge, ki je dobra za posameznika in družbo in ki pomeni kemično uresničitev demokratične ideologije«. Ta ideologija poudarja prav rekreativnost uporabe, to je uporabo, ki:

- je glede na vrsto in količino uporabljenih drog bolj ali manj kontrolirana (obvladljiva);
- je namenjena takemu načinu zabave in doseganja užitka, ki sta dobro omejena v polju prostega časa in zabavi namenjenih prostorov (diskotek, klubov);

• je skladna z ideologijo ljubezni in neagresivnosti in odklanja razizem in seksizem;

• ni povezana s socialnim eskapizmom in propadom.

Novonastali vzorec rekreativne uporabe drog oz. uporabe novih, rekreativnih drog spremljajo poleg nakazane ideologije še tržni premiki v smislu bogato razvite in-

dustrije glasbe, pijač, oblačil in različnih pripomočkov, ki vpeljujejo nove estetike (npr. oblikovalske trende) v najrazličnejša marketinška in tržna mejna področja, pa tudi področja, ki s plesno kulturo nimajo nobene neposredne zveze. Vse to spremljajo novi vedenjski in kulturni vzorci uporabnikov, hkrati pa te vedenjske inovacije povratno vplivajo na oblikovanje širših družbenih (tržnih) trendov in ne nazadnje tudi na razumevanje uporabe drog in njihovih učinkov.

V resnici seveda plesne droge niso tako zelo nove, niti vzorec njihove uporabe ni nov. Nova in nepričakovana sta zlasti razmeroma hiter prehod tega vzorca in teh drog v razmeroma množično uporabo in izrazito promotivna vloga dobršnega dela javnih občil v njihovem prikazovanju. Za dojetanje »novosti« je pomembno tudi to, da so mladi večino teh drog že razmeroma množično uporabljali v 60. in 70. letih, potem pa so prišle »iz mode«.

Za vzorce rekreativne uporabe drog v zadnjem desetletju je značilno, da nastajajo v specifičnih družbenih okoliščinah, v katerih se spreminja tudi narava obdobja in pojma mladosti. Te okoliščine so se začele pojavljati že v 70. in 80. letih in se v 90. letih kažejo v bolj izraziti obliki. Nekateri avtorji te značilnosti in okoliščine poimenujejo postmoderno obdobje.

Med takimi značilnostmi navajajo:

- razkranjanje tradicionalnih moralnih avtoritet ter opuščanje ideje enotne in homogene vrednostne osnove družbene integracije;
- vplive globalizacijskih procesov na področja mednarodnih komunikacij in transportnih sredstev, na tržišča proizvodov in storitev;
- poudarek bolj na potrošnji kot na proizvodnji in globalizaciji potrošniških vzorcev;
- spreminjajočo se naravo zaposlitvenih karier, obdobji zaposlenosti in nezaposlenosti, pri čemer zaposlenost ni več nikomur zagotovljena, hkrati pa so vedno bolj pomembne večkratne prekvalifikacije med posameznikovim delovnim obdobjem;
- povečano hitrost življenja, novo formalizacijo in instrumentalizacijo odnosov med

posamezniki in institucijami, bolj na splošno pa preoblikovanje odnosov med razredi in spoloma.

Vse to vpliva na spreminjanje položaja adolescenta in narave mladosti. Obdobje adolescence oz. postadolescence se še naprej podaljšuje, hkrati pa se razkrajajo meje med otroštvom in odraslostjo. Slednja se vedno bolj odmika v prihodnost, hkrati pa tudi ni več nujno razumljena kot dokončno in nespremenljivo stanje. Scenariji in kariere odraščanja postajajo manj prevedljivi in stereotipni, kar v splošnem obremenjuje odraščanje z močnejšimi občutki negotovosti, motivira mlade, da dalj časa ostajajo pri starših in se ne osamosvojijo, ter v splošnem odmika obdobje ustalitve s prevzemom tradicionalnih odgovornosti (za družino, otroke, delo, itn.) v nejasno prihodnost. Tovrstni socialni moratorij postane za vedno večjo skupino mladih prostor eksperimentiranja in vsebinsko pomemben okvir osmišljanja prostega časa.

U. Beck (1993) v zvezi s temi procesi obravnava kot ključni pojav individualizacijo ter govori o povečevanju obsega tveganj (Beck 1998), ki jih morajo med odraščanjem prevzemati mladi. Tveganja izvirajo iz negotove, nejasne in hitro se spreminjajoče družbe, v kateri so lahko tradicionalni vedenjski vzorci in spoprijemalne strategije, ki jih starši poskušajo posredovati otrokom, celo v oviro in povečujejo obseg in težo neizbežnih tveganj.

Omenjena tveganja se ne nanašajo samo na »trda« področja in dosežke, kot so npr. izobraževalna kvalifikacija, zaposlitev in družina, temveč še prej na mehkejša področja, kot sta oblikovanje identitete in osmišljanje vsiljenega odprtega časa moratorija med otroštvom in odmikajočo se odraslostjo. Spopadanje s tveganji postane samo po sebi ključna sposobnost oz. spretnost, pri čemer je mladim vedno težje izogniti se mnogim tveganjem; v veliko primerih se izkaže, da je strategija izogibanja tveganjem v celoti manj produktivna od strategije sprejemanja tveganj, njihovega obvladovanja oz. upravljanja s njimi.

Uporaba drog pomeni eno od teh mnogoterih tveganj. Ne enoznačnih tveganj v smislu tradicionalne trditve: »Če uporabim

drogo, tvegam, če je ne, potem ne tvegam!«, temveč bolj v smislu vprašanja: »Ali bolj tvegam, če uporabim drogo ali če je ne uporabim?« Tradicionalni odgovor, da je uporaba droge vedno neutemeljeno in nekoristno tveganje, mnogi mladi zavračajo kot irrelevantno moraliziranje. Konec koncev veliko odraslih uporablja droge (dovoljene in nedovoljene), hkrati pa vedo (oz. mislijo), da je uporaba drog škodljiva. V njihovi »enačbi« tehtanja tveganj, koristi in škod torej štejejo še druga merila, ne samo ocena potencialne zdravstvene škode.

Identitetna politika zahteva tudi dosežke, ki se primerjajo z dosežki vrstnikov in kulturno postavljenimi merili (zabave oz. potrošnje). V tem pogledu lahko štejejo tudi: izkušnje z (dovoljenimi in nedovoljenimi) drogami; znanja in spretnosti, ki strežejo doseganju največjega užitka z najmanjšim vložkom lastnih sredstev; občutek, da nisi ničesar zamudil, kar bi ti lahko prineslo korist; skratka, ne v prvi vrsti sposobnosti izogibanja drog, temveč sposobnosti kontrolirane in instrumentalno uspešne uporabe drog, ki implicira ustrezno obvladovanje tveganj, ki jih s seboj prinašajo droge.

V družbenem spreminjanju, za katerega je značilna globalizacija, pridobiva potrošnja osrednje mesto, ki enako ali vsaj zelo podobno zadeva tako mlade kot odrasle. Uporaba drog ni več stvar mladinskih uporniških subkultur; nasprotno, mladi in odrasli si vedno bolj delimo poglobljena merila in kriterije uspeha in uspešnega spopadanja s tem svetom. Zato so se mladinske kulture »razvodenele« in mladi postajajo vedno bolj konzervativni in konvencionalni. Droge imajo v prostorih uresničevanja mladosti vedno bolj podobno mesto, kot ga imajo v prostorih odraslosti. To je mesto, ki ga poleg splošne potrošniške usmerjenosti oblikuje zlasti farmacevtska industrija in ki temelji na zamisli, da je mogoče (skoraj) vsak problem rešiti z ustrezno drogo ter da različnim problemom ustrezajo različne droge. Mladi s svojo uporabo drog za zabavo komajda kaj nadgrajujejo podobno uporabo drog pri odraslih.

Novo mladinsko kulturo opisujejo in razlagajo naslednji trije citati (EMCDDA 1997):

[V]eč je mladih, ki so z ilegalnimi drogami eksperimentirali, kot pa je takih, ki je še niso poskusili. [...] V nekaj naslednjih letih, še zlasti v mestih, bodo mladostniki, ki ne bodo poskusili drog, manjšinska skupina [...], pravzaprav nekakšni devianti [...], vendar pa je norma poznavanje drog, ne pa – biti devianten [...]; ta predpostavka se nanaša na eksperimentiranje, rekreacijsko in »iniciacijsko« uporabo drog, ne pa na redno in problematično uporabo. Za mnoge mlade ljudi je občasna uporaba drog, kot sta tobak in alkohol, ples, šport in seksualno izražanje, nekakšna »iniciativnost«, ki jim omogoča, da se angažirajo, pokažejo svoje znanje, osvojijo socialne položaje in uveljavijo osebno in skupinsko identiteto [...]. Legalne droge postajajo vedno bolj del mladinske kulture, tako da njihova dostopnost pomeni normalni sestavni del sveta njihovega prostega časa. [...]

To tezo utemeljujejo podatki, ki kažejo, da mladi ljudje (ki obiskujejo klube) povedo, da uporabljajo marihuano in ekstazi, hkrati pa trdijo, da drog ne uporabljajo. [...]

Mladi ljudje uporabljajo legalne in ilegalne droge na vedno bolj podobne načine, kot del potrošniško usmerjenega in vznemirjenja iščočega uživaškega življenjskega stila, kjer se čas za oddih in zabavo kupuje na trgu in kjer so meje med subkulturo uporabe drog in prevladujočo mladinsko kulturo vse bolj zabrisane.

STANJE V SLOVENIJI

V Sloveniji imamo razmeroma malo ustreznih raziskav o spreminjajočih se trendih in vzorcih uporabe drog. V letu 1998 pa sta bili dokončani dve: ena je raziskovala uporabo drog med dijaki prvih razredov srednjih šol v Ljubljani (Dekleva 1998a), druga pa mlade uporabnike plesnih drog, zlasti ekstazija (Dekleva 1998b). Ugotovitve obeh raziskav so v splošnem skladne s tezami, ki so navedene v prejšnjem poglavju. Prav tako so s temi tezami bolj skladne kot ne ugotovitve sodobnega slovenskega raziskovanja mladine (npr. Ule 1998; Ule, Miheljčak 1995).

Uporaba drog med mladimi se v našem prostoru povečuje in postaja vedno bolj sprejemljivo socialno dejstvo, če ne celo – v nekaterih krogih – vedenjska norma in del vsakdanjika. Vse to se dogaja hkrati s tem, ko se informiranost mladih o drogah povečuje. Tisto, kar postaja ponekod norma oz. socialno zaželeno, pa ni v prvi vrsti to, da bi bil človek zasvojen ali »zadet«, temveč prej to, da bi že imel določene minimalne izkušnje z nekaterimi drogami ter da bi jih znal uporabljati, da bi bil »izkušen« (*drug-wise*).

Seveda pa spreminjajoči se (dejansko poslabšujoči se!) socialno-ekonomski pogoji vnašajo med mlade novo socialno diferenciacijo in različne stopnje izključevanja (Dekleva, Razpotnik 1999). To pomeni, da se sposobnosti, motivacije in »kulturno-ekonomski kapital«, ki ga imajo na voljo mladi za razvijanje spretnosti »upravljanja z tveganji«, med različnimi socialnimi skupinami mladih močno razlikuje. Ob razraščanju splošne kulture razvijanja obvladovanja tveganj (tudi z uporabo drog) se zato bržkone srečujemo tudi s povečanim številom mladih, ki za tako obvladovanje nimajo na voljo dosti in pravih sredstev; izmed njih se verjetno rekrutirajo mladi, ki (dovoljene in nedovoljene) droge uporabljajo na najbolj nefunkcionalne načine, ki postanejo zasvojeni, po več dimenzijah socialno izključeni in skratka ne morejo doseči položaja subjekta (tudi v uporabi drog). Vendar pa so ti mladi, čeprav se rekrutirajo iz najširše skupine mladih, ki droge uporabljajo, vendarle njen izrazito manjši del.

Raziskava o ekstaziju in plesnih drogah (Dekleva 1999b) v Sloveniji je pokazala podobne rezultate kot tovrstne raziskave drugod po Evropi. Plesne droge uporabljajo zlasti mladi iz srednjega sloja, za katere ni značilna manjša socialna uspešnost. Droge uporabljajo pretežno instrumentalno in (delno) pretehtano, lahko bi rekli izbirčno. Ne v prvi vrsti zato, da »bi pozabili« oz. »se zadeli«, temveč zaradi njihovih specifičnih učinkov, ki sicer lahko pomenijo tudi »pozabiti« in »se zadeti« v časovno in prostorsko omejenih razmerah in socialnih kontekstih. Pri tem si mladi v splošnem

ne prizadevajo uporabljati škodljivih drog, temveč ravno narobe, droge, ki bi jim dale čim več pričakovane učinka ob čim manjših nezaželenih stranskih učinkih, za katere pa sicer navadno vedo, da obstajajo in da se jim ni mogoče povsem izogniti.

POTREBE IN MOŽNOSTI ZA INTERVENIRANJE

Spreminjajoče se družbene okoliščine zahtevajo od strokovnjakov in ustreznih upravnih družbenih podsistemov, da se na njih diferencirano odzivajo. To pomeni, da je treba tehtati in diferencirati različna tveganja, povezana z uporabo drog, in razvijati ustrezna različna ukrepanja, ki naj bi bila – v idealnih primerih – ciljana na različne skupine uporabnikov in njim prilagojena.

Če teze o obstoju ali nastajanju novega, rekreativnega vzorca uporabe drog držijo, potem imamo opravka z uporabo drog, ki je v večinskem delu ne moremo pojasniti niti z individualističnimi, (psiho)patološkimi teorijami, ki bi nakazovale potrebo po (preprečevalnem ali terapevtskem) obravnavanju ogroženih posameznikov, niti s teorijami subkultur, ki bi nakazovale potrebo po (re)socializaciji ali okrepljenem socialnem nadzorovanju odklonskih skupin in posameznikov. Rekreativni vzorec uporabe drog morda ustrežneje pojasnjuje teorija normativne oz. kulturne uporabe, ki ugotavlja, da so uporabi drog naklonjene vsebine prešle v osnovno, »starševsko«, sredinsko (*mainstream*) kulturo in z njo povezane normativne sisteme. Izhajajoč iz take teoretske pojasnitve se nam kažeta dve temeljni smeri ukrepanja: ali poskušamo tako »sredinsko« kulturo spremeniti in preusmeriti drugam (v smer, ki bo nenaklonjena uporabi drog), ali pa tako kulturo sprejeti kot dejstvo in izhajajoč iz nje razvijati zamisli za intervencije. Obe smeri se mi zdita povsem legitimni; prva zlasti iz načelnega stališča in upoštevanje moralne imperativne, ki so predpostavka človečnosti; druga pa izhajajoč iz pragmatskega stališča, ki si ne more privoščiti zapirati oči pred dejanskim stanjem.

To dejansko stanje pa pomeni – če zgoraj izvajanja držijo – da se bo uporaba drog

širila, pri čemer bomo imeli opravka z večjim delom (mladih) uporabnikov, ki bodo poskušali (in tudi uspeli) uporabljati drogo razmeroma kontrolirano in si bodo prizadevali za zmanjševanje škode ob svoji uporabi drog, in z manjšim delom uporabnikov, ki bodo uporabljali droge razmeroma bolj nefunkcionalno, neracionalno in s prevelikimi tveganji. Očitno potrebujemo strategije strokovnega delovanja, ki bodo usmerjene k obema skupinama uporabnikov, in najverjetneje bodo morale biti vsaj deloma različne.

Zdi se, da bi bilo prvi vrsti uporabnikov smiselno ponuditi možnosti za bolj racionalno odločanje o uporabi drog. Dve taki strategiji bi lahko bili bolj realistično informiranje in razvoj mehanizmov za zaščito uporabnikov drog *kot potrošnikov* katere koli dobrine. To bi lahko bili zlasti standardi kvalitete proizvodov in storitev in njihovo obvezno uveljavljanje (npr. standardi za kvalitetno in varno izvajanje plesnih prireditvev). Za drugo vrsto uporabnikov bomo morali razviti množstvo svetovalnih in terapevtskih ponudb (ob predpostavki, da v glavnem ne bomo mogli preprečiti, da bi marsikdo izrazilo nefunkcionalno uporabljal droge). Za obe skupini uporabnikov pa bosta pomembni temeljni vodili: »prijim nasproti« in »pri pristopanju k njim upoštevati njihovo individualno različnost«. Individualizaciji in proaktivnosti kot temeljnima značilnostima tega obdobja more torej ustrezati tudi individualizacija in proaktivnost intervencijskih programov.

Če smo odprti za tveganje za tiste oblike pomoči, ki nam pomagajo na čim manj ogrožen način ozemiti »vsoeno« in tako vpliv na naše življenje. V fazo pripravljamo posameznik testira svoje možnosti in sposobnosti. Posameznik zbira informacije o možnih posebnih spremenitvah. Ko se odloči za določen način, pričakuje v fazi ukrepanja pridružen močan podpora za udeležanje svoje zamisli. To so lahko zelo učinkovite vodilne tehnike, ali pa tudi emocionalna podpora. Ko se mi to posreči, je v fazi vzdrževanja, kjer je »sklepanje« tema obratovanje in nadgrajevanje doseženega. Pomembna faza v procesu spreminjanja je tudi povrnitev v staro stanje (trajno). Načrta strokovnega delavca

Literatura

- Beck, J. (1993), *Ecstasy and the Rave Scene: Historical and cross-Cultural Perspectives*. *Proceedings*, 2: 424-431.
- Beck, U. (1993), *Risk Society: Towards a new Modernity*. London: Sage.
- (1998), *The politics of risk society*. Cambridge: Polity Press, Institute for Public Policy Research.
- Calafat, A., in drugi (1997), *Characteristics and Social Representation of Ecstasy in Europe*. Palma de Majorca: IREFREA.
- Dekleva, B. (1998a), *Droge in srednješolska mladina v Ljubljani*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- (1998b), *Metodologija kvalitativnega raziskovanja škodljivih posledic uporabe drog med mladimi*. Zaključno poročilo raziskovalne naloge. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela.
- Dekleva, B., Š. Razpotnik (1999), Odraščati v Sloveniji na prelomu tisočletja – sodobne oblike revščine. V: I. Žebovec (ur.), *Sodobne oblike revščine mladih : mladi, ulica, prihodnost*. Ljubljana: Salve.
- EMCDDA (1997), *Demand Reduction Activities Related to "new Synthetic Drugs": MDMA (Ecstasy), other Amphetamines and LSD in European Union Member States*. Neobjavljeno poročilo. Lisboa: EMCDDA.
- Parker, H., in drugi (1998), *Illegal Leisure*. London: Routledge.
- Synthetic drugs: a new challenge for prevention (1988). *PEDDRO*, 1-2: 3.
- Ule, M. (1998). *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Ljubljana: Center za socialno psihologijo - študije mladine, Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., V. Miheljak (1995). *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

STANJE V SLOVENIJI

V Sloveniji imamo v omenjenem obdobju več raziskav o vzponu in razvoju uporabe drog. V letu 1998 pa sta bili dokončani dve raziskovalni projekta: prvi o uporabi drog med mladimi v Ljubljani (Dekleva 1998a), drugi o mladih uporabnikih pišanih drog, zlasti ekstazi (Dekleva 1998b). Ugotovitve obeh raziskav so v splošnem skladne s tezami, ki so navedene v prejšnjem poglavju. Prav tako so s temi tezami bolj skladne kot ne ugotovitve sodobnega slovenskega raziskovanja mladine (npr. Ule, 1998; Ule, Miheljak 1995).